

NKE STRATÉGIAI VÉDELMI KUTATÓKÖZPONT ELEMZÉSEK – 2014/11

1581 Budapest Pf. 15 Tel: 432-90-92 Fax: 432-90-58 e-mail: svkk@uni-nke.hu
ISSN 2063-4862

Az európai államok államháztartási kiadásainak alakulása a világgazdasági válság következtében. A hazai államháztartási kiadások nemzetközi kontextusban történő áttekintése

Magyarország GDP-hez viszonyított államháztartási kiadásainak aránya a 2008-as pénzügyi és reálgazdasági válság kitöréséig megközelítette a kontinentális és a skandináv országokra jellemző arányokat, valamint jelentékeny mértékben meghaladta a közel hasonló gazdasági fejlettséget képviselő déli, balti, valamint visegrádi országcsoport arányait. Az elemzésben kifejtett okok következtében a világgazdasági válság paradox módon hozzásegített bennünket ahhoz, hogy az államháztartási kiadások GDP-hez viszonyított arányában mutatkozó különbségeket hazánk csökkenteni legyen képes. A tanulmány a hazai államháztartási kiadások arányainak bemutatása mellett érzékeltetni kívánja az egyes európai országcsoportokra jellemző tendenciákat, s a hazai mértékeket a fennálló európai mértékek tükrében kívánja értékelni.

A 2008 szeptemberében kirobbant pénzügyi és reálgazdasági válság szükségszerűen átértékelte az európai államok gazdasági szerepvállalásának jellegét és erejét. A hetvenes évektől kiépülő jóléti államokra általánosan igaz tendencia – nevezetesen, hogy az azóta eltelt évtizedek során jelentős mértékben növekedtek az államháztartási kiadások – még tovább erősödött. S nem kizárólag nominál- és reálértéken, hanem a GDP-arányos értékek szintjén is.¹ Az elmúlt évtizedekben kiépült európai vegyes gazdaságok számára (amelyekben együtt él a piac és az állam, ezáltal pedig egyaránt jellemző a piaci és a bürokratikus koordináció²) a világgazdasági válság katalizátorul szolgálhatott az államháztartási kiadások növekedésében. Az állami mentőcsomagokra szorult szektorok megsegítése, az állami impulzusokra építő gazdaságélénkítő csomagok bevezetése, valamint a válság eredményezte társadalmi krízisek tompítása érdekében sűrűbbre fonódó szociális védőháló azt mutatja, hogy bizonyos országokban az államháztartási kiadások tovább növekedhettek.

Jelen tanulmány – többek között – ennek a hipotézisnek a tesztelését kívánja elvégezni, két további szemponttal bővítve a kérdésselvetést. Első szempontként annak a vizsgálatával, hogy az államháztartási kiadások országcsoportonként kimutatható – eltérő mértékű, de általános – megemelkedése időszakos jelenség-e, és immár öt évvel a válság kirobbanását követően látszanak-e egy esetleges visszarendeződés jelei, vagy éppen ellenkezőleg, az európai államok végérvényesen „hozzászoktak” a megemelkedett államháztartási kiadásokhoz. Második szempontként azzal, hogy a hazai államháztartási kiadási mértékek vizsgálatát tűzi napirendre.

Magyarország államháztartási kiadásainak elmúlt két évtizedben állandósult – a környező országokra jellemző, valamint az európai átlagos kiadásokhoz képest elrugaszkodott mértékű – arányaival több tanulmányban is foglalkoztunk.³ A helyzet érdekessége az, hogy a kiadási mértékek alapján a régió országai közül kiemelkedő és a kontinentális országok kiadási mértékeivel egy szinten jellemezhető Magyarország sajátos helyzetben volt a válság kitörésének pillanatában. A korábbi évek felelőtlen gazdálkodásának eredményeképpen 2004 óta túlzottdeficit-eljárás alatt álló ország éppen egy költségvetési kiigazítást hajtott vég-

¹ A tendencia érzékeltetésére kiváló címet adott Muraközy László a két éve, 2012-ben az Akadémiai Kiadónál megjelent kötetének: *Az államok kora. Az európai modell.* Írásában az 1970-es évektől kezdve a világgazdasági válságig bezárólag tekinti át az állam gazdasági szerepvállalásának legfontosabb tendenciáit, s egyebek mellett a GDP-arányos államháztartási kiadások adott időszaki elemzését is elvégzi.

² A tulajdonformák, valamint az általuk meghatározott koordinációs mechanizmusok viszonyáról általános áttekintést ad Kornai János: *A tulajdonformák és a koordinációs mechanizmusok affinitása.* In Kornai János: *Útkeresés.* Budapest, 1993, Századvég, 45–65. o.

³ Felméry Zoltán: *Az állam méretének és társadalmi szerepvállalásának tendenciái. Foglalkoztatás és erőforrás-allokáció a közsférában.* SVKK Elemzések, 2013/5.; Felméry Zoltán: *A költségvetési kiadások diagnózisa és csökkentésének lehetőségei.* SVKK Elemzések, 2013/13.

re a hiány lefaragása érdekében. A kiigazítás, kiegészülve az állampapírpiac „kiszáradása” következtében felvett IMF-hitel eredményezte „gondnokság alá helyezéssel”, paradox módon azzal az országgal számra előnyös következménnyel járt, hogy a gazdaságpolitika nem követhette az európai receptet, nem léphetett a kiadások növelésének útjára. A 2010-es kormányváltást követően felmerült a kiadások növelésének – és ezáltal a hiánycél kitolásának – igénye, az európai döntéshozók azonban szankciókat helyeztek kilátásba, aminek hatására az új kormány elállt ennek megvalósításától. Így állhatott elő az a kedvező fordulat, hogy míg a válság hatására Európában növekedésnek indulhatott a GDP-arányos államháztartási kiadások mértéke, addig hazánk már önmagában a kiadások szinten tartásával is csökkenthette a regionális viszonylatban fennálló hátrányát, valamint elkezdhetett felzárkózni az Európai Unió egészére jellemző átlagos államháztartási kiadások mértékéhez.

A fentiekben megfogalmazottak bizonyítása érdekében az elemzés az alábbi eszközrendszerrel használja fel. Az Eurostat által COFOG (*Classification of Functions of Government*) osztályozás szerint közzétett statisztika alapján⁴ számszerűsíti és értelmezi bizonyos – az összehasonlítás céljából általunk fontosnak tartott – európai országok és országcsoportok⁵ válságot követő évekre jellemző államháztartási kiadásainak mértékét, és azt összehasonlítja a hazánkra jellemző mértékekkel.

Magyarország és az Európai Unió átlagos államháztartási kiadásai

A válságot megelőző, 1995-től 2008-ig tartó időszakot figyelembe véve Magyarország GDP-arányos államháztartási kiadásainak átlaga 50,4 százalék (1,9 százalékos szórás mellett). Ugyanezen időszakban a hazánk gazdasági teljesítőképességét felülmúló EU15-ök átlagos kiadási aránya (1,8 százalékos szórás mellett) 47,4 százalék. Amennyiben az összehasonlítást ki akarjuk terjeszteni az EU27-ek átlagos kiadási arányainak vizsgálatára, a vizsgált időszakot némileg redukálnunk szükséges, mivel kizárólag a 2002-től 2008-ig terjedő időszakra rendelkezünk az összehasonlítás alapjául szolgáló adatokkal. Ezt az időszakot vizsgálva hazánk átlagos államháztartási kiadásainak GDP-hez viszonyított aránya gyakorlatilag változatlan (50,3 százalék 1,0 százalékos szórás mellett), míg az átlagos uniós arány tovább csökken (46,6 százalék 0,6 százalékos szórás mellett).

Mivel az európai államokra jellemző államháztartási kiadások válság utáni időszakban történő alakulásának áttekintése a célunk, a megelőző időszak fenti arányai mögött meghúzódó, az egyes országok és országcsoportok szintjén történő összehasonlítást a továbbiakban nem elemizzük. A fenti szám adatok azonban egyértelműen mutatják, hogy a válság előtti időszakban Magyarország átlagos államháztartási kiadásai meghaladják az Európai Unió átlagát. Azt az átlagot, amelybe a széles körű állami szolgáltatásportfoliót nyújtó skandináv és kontinentális országok meglehetősen magas kiadásai arányai is beszámításra kerülnek.⁶

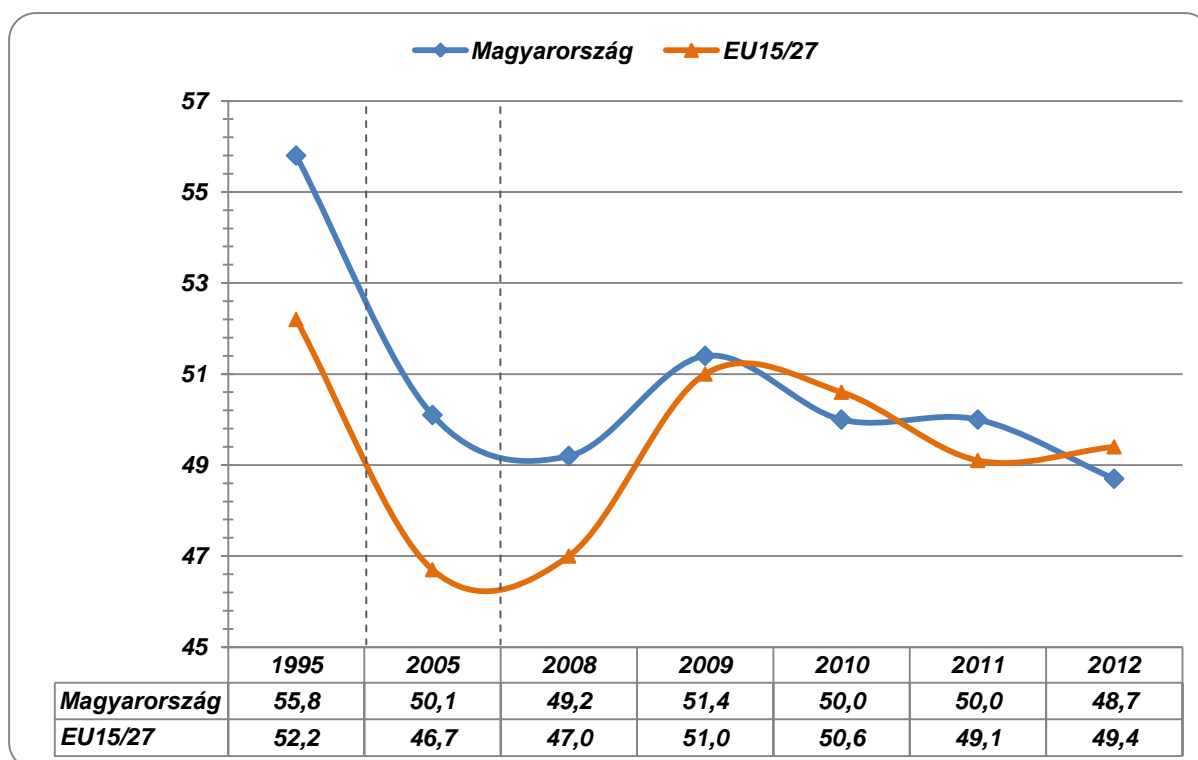
Az 1. ábrán jól látható, hogy mind 1995-ben, mind 2005-ben a hazai arány mintegy 3,5 százalékponttal haladja meg az uniós átlagot. Figyelemre méltó, hogy ha 2005-ben a hazai kiadási arányt konvergálatni tudtuk volna az uniós átlagához, akkor nagyságrendileg 750

⁴ Az elemzésben felhasznált adatok, valamint a táblázatok adattartalmának forrása kivétel nélkül az Eurostat COFOG statisztika szerinti bontásban közölt adatokat tartalmazó adatbázisa.

⁵ Az országcsoportok használatánál nagyban támaszkodtunk a Muraközy László idézett művében használt tipológiára. A vizsgált csoportok nem fedik le teljesen az Európai Unió egészét, bizonyos uniós tagországokra (Luxemburg, Málta, Horvátország) nem terjedt ki a vizsgálat, míg egy nem uniós tagországot, Norvégiát, beemeltünk az elemzett vizsgált országok közé.

⁶ Az átlag feletti kiadási arány okainak vizsgálata érdekes kutatási kérdés. Az e tárgyban megszólalók sok esetben hajlamosak a különbséget a rendszerváltást megelőző évtizedek totális állama által képviselt teljes körű állami tulajdonnak és paternalizmusnak tulajdonítani. Érvelésük szerint ez még nem került teljesen lebontásra napjainkig, s a továbbra is felvállalt állami szolgáltatások természetes módon megemelkedett állami kiadásokat jelentenek. A fent közzétett szám adatok megítélésünk szerint éppen azt bizonyítják, hogy ennél többről van szó. Ennek alátámasztására: a 2004-ben csatlakozó, zömében poszt-szocialista országok vizsgálatba történő bevonásával nemhogy csökkenne, még nő is a különbség az uniósra jellemző és a hazai átlagos államháztartási kiadási arányok között.

milliárd forinttal költött volna kevesebbet Magyarország.⁷ Az ábra azt is érzékelteti számunkra, hogy a 2000-es évek végére a hazánk javára fennálló különbség – az időközben fogantatosított restriktív intézkedések következtében – csökken, a két arányszám közötti különbséget azonban a világgazdasági válság és a rá adott gazdaságpolitikai válaszok tüntetik el igazán. 2009-ben az a rég nem látott fordulat áll elő, hogy a magyarországi kiadások aránya gyakorlatilag az uniós államháztartási kiadási szinttel lett azonos, 2010-ben pedig már GDP-arányosan kevesebbet is költött hazánk, mint az EU27-ek átlaga.

1. ábra: Magyarország és az Európai Unió államháztartási kiadásai a GDP százalékában⁸

Az 1990-es években érezhető – 5 százalékpontot meghaladó – kiadáscsökkentési tendencia valósul meg az uniós tagországokban. Hazánk igazodott ehhez, ám az unió átlagához képest fennálló kezdeti különbség a 2000-es évek közepéig továbbra is megmaradt. A már említett költségvetési konszolidáció érdekében tett lépések, valamint a világgazdasági válság kirobbanásával a magas külső államadósság következtében előálló, a bevezetőben említett történések rákényszerítették hazánkat arra, hogy a válság feszültségeinek tompítására ne az államháztartási kiadások növelésével válaszoljon. A 2009-es évben érezhető mértékű a kiadási arány növekedése (minden bizonnyal a visszaeső GDP következtében), azóta azonban visszatértünk a válság előtti kiadási arányokhoz. A 2009-es csúcspont-hoz képest ugyan az államháztartási kiadások az unió egészének tekintetében is csökkennek, a 2008–2009-es év fordulóján bekövetkező nagymértékű emelkedés miatt azonban 2012-ben még mindig 2,5 százalékponttal haladják meg a válság előtti időszak kiadási mértékét. Ez okozza, hogy 2012-re gyakorlatilag nemhogy eltűnt a különbség a két államháztartási kiadási arány között, hanem a hazai arány érezhetően 50 százalék alá szorításával a hazai kiadási mérték az uniós átlagnál alacsonyabbá vált.⁹ Magyarország a válság bekövetkezése óta szinten tudta tartani államháztartási kiadásainak GDP-hez viszonyított arányát, az

⁷ A számításához szükséges 2005. évi GDP-adat forrása *Magyarország nemzeti számlái 2004–2005*. KSH, Budapest, 2007.

⁸ Az Európai Unió átlagos államháztartási kiadásainak GDP-hez viszonyított aránya a következőképpen értelmezendő: az 1995. évi adat az EU15-ök átlaga, a 2005–2012. évi adatok pedig az EU27-ek átlagai.

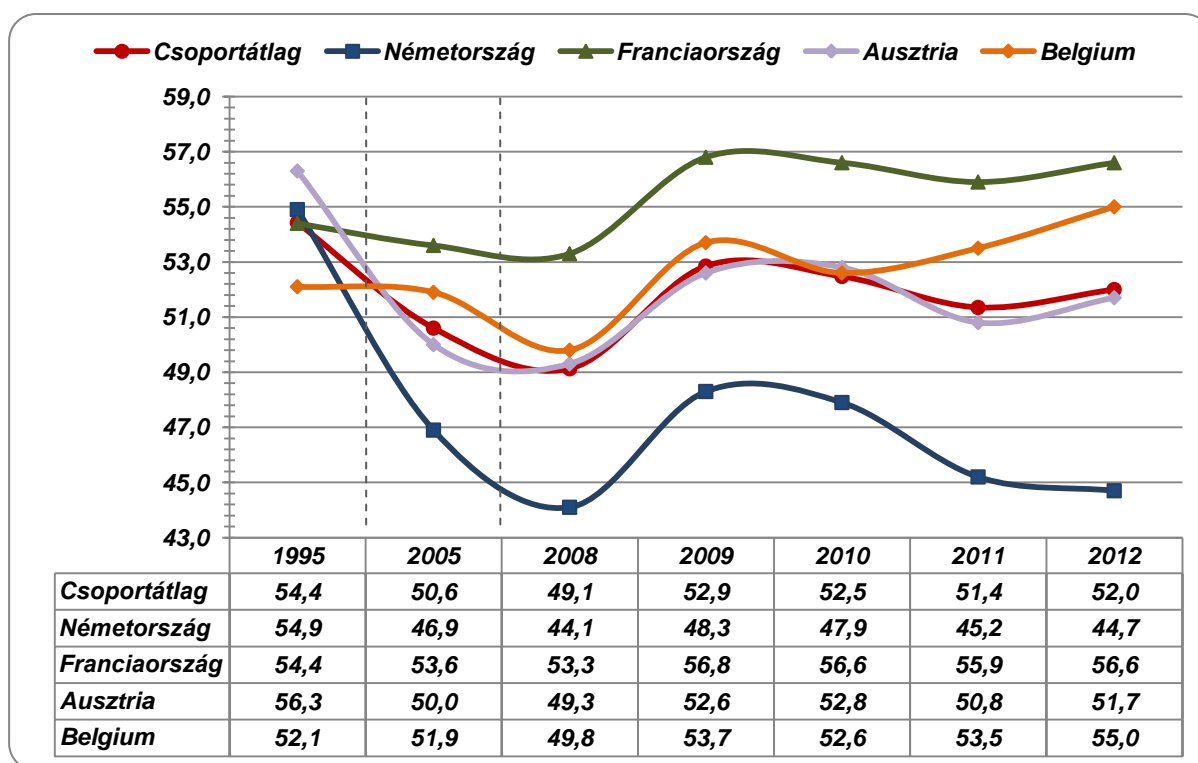
⁹ A statisztikai adatok 2012-ig állnak rendelkezésre.

unióra jellemző átlagos növekedést meghaladó hazai gazdasági bővülés pedig további hazai aránycsökkentéssel és az unióra jellemző átlagos államháztartási kiadási arányoktól történő eltávolodással kecsegtet. Amennyiben a 2014-es választási évben is sikerül kellő önfegyelmet gyakorolni,¹⁰ előfordulhat, hogy több éven keresztül is a bővös 50 százalékos határ alatt marad Magyarország államigazgatási kiadásainak GDP-hez viszonyított aránya.

Az átlagos uniós kiadási aránytól történő távolodás lehetősége üdvözlendő, mivel azonban ez az egymástól szignifikánsan különböző országcsoportok átlaga, megítélése csak az egyes csoportokra jellemző arányok és tendenciák ismeretében válhat teljessé.

Kontinentális országok

A 2. ábrán szereplő, 1995-ben hasonló (52,1 és 56,3 százalék közötti) GDP-arányos államháztartási kiadási arányokkal jellemezhető kontinentális országok – Németország kivételével – hasonló utat járnak be a világgazdasági válság során. Az 1990-es évek közepén gyakorlatilag Magyarországéval megegyező átlagos kiadási arány tendenciózusan csökken a válság előtti évekig, 2009-ben azonban több százalékpontot meghaladóan nő (részben a visszaeső GDP, részben a növekvő államháztartási kiadások következtében). És bár a 2011-es évben észlelhető egy minimális redukció, 2012-re a 2009-es válságévet meghaladó kiadási arányok állnak elő. Egyelőre tehát esetükben nincs nyoma a visszarendeződésnek.

2. ábra: A kontinentális országcsoport államháztartási kiadásai a GDP százalékában

Németország némileg kivételnek számít a kontinentális országok között. 1995-ben a második legmagasabb GDP-arányos államháztartási kiadással bírt, 2008-ig azonban kiemelkedő – tíz százalékpontot meghaladó – mértékű kiadási aránycsökkentés jellemzi, s ennek köszönhetően 5 százalékponttal marad el a kontinentális országok átlagától. 2009-ben esetében is megnő az államháztartási kiadások részaránya, azóta azonban egyenesen csökke-

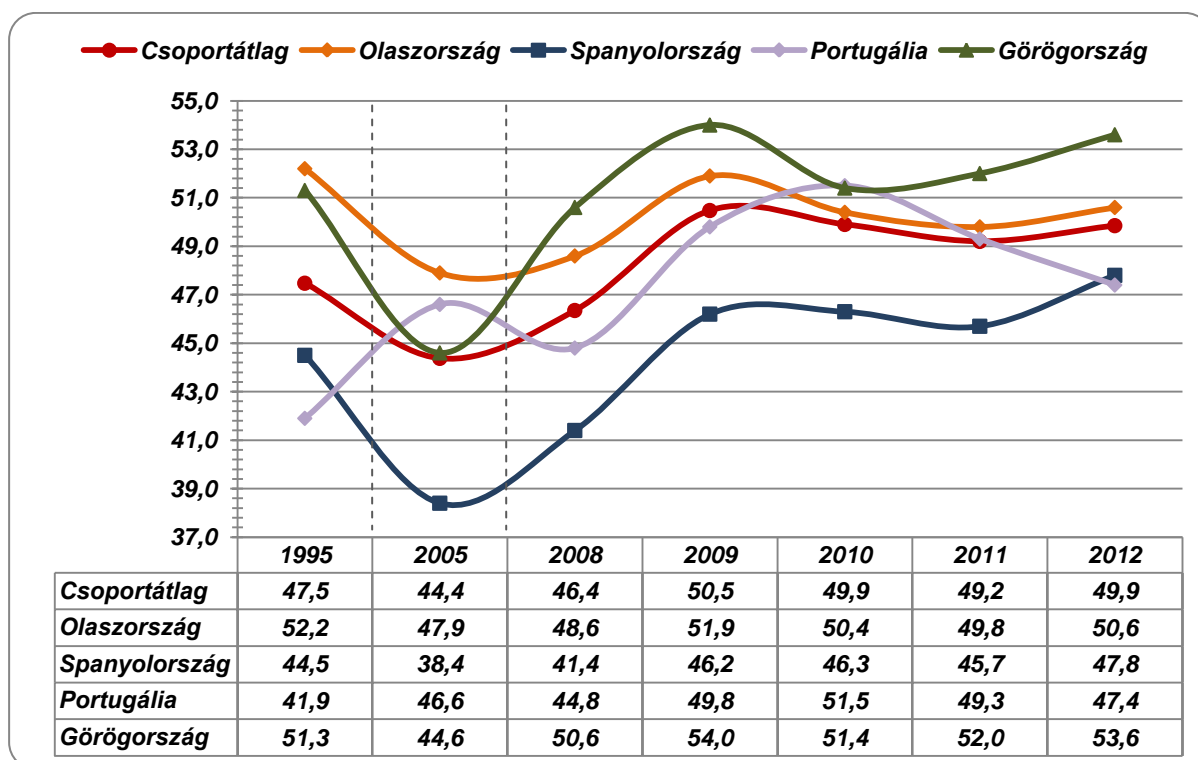
¹⁰ A túlzottdeficit-eljárásba való visszaesés lehetősége ezt minden bizonnyal kikényszeríti. Annak a kérdésnek a kibontását, hogy a költségvetési hiánycél betartására előirányzott gazdaságpolitikai intézkedések növekedésre és gazdasági bizalomra gyakorolt hatása milyen, most figyelmen kívül hagyjuk.

nés jellemzi. 2012-ben az államháztartási kiadások GDP-hez viszonyított aránya alig haladja meg a 2008-as évét.

Magyarországnak a kontinentális országcsoporttal történő összehasonlítása azt mutatja, hogy 1995-ben, 2005-ben és 2008-ban a hazai kiadási arányok kísértetiesen közelítenek a kontinentális országok átlagához. Ez több mint figyelemreméltó annak fényében, hogy ezen országok milyen gazdasági teljesítőképességgel rendelkeznek, milyen kiterjedtségű és minőségű szolgáltatásokat közvetítenek állampolgáraik számára. A válság során azonban Magyarországon csökkentek, míg a kontinentális országokban – Németországot leszámítva – növekedtek a kiadási arányok, így a két képzeletbeli trendvonal elszakadt egymástól. Eképp fordulhat elő az, hogy 2012-ben a hazai kiadási arány 2,3 százalékponttal alacsonyabb a kontinentális országokra jellemző átlagnál. Még úgy is, hogy a hazai kiadási aránytól 4 százalékponttal alacsonyabb kiadási aránnyal jellemezhető Németországot jelentősen lefelé módosítja a kontinentális országok átlagát.

Déli országok

Az Olaszország, Spanyolország, Görögország és Portugália alkotta déli országcsoport GDP-arányos államháztartási kiadásainak alakulását a 3. ábra szemlélteti. A korábban vizsgált kontinentális országokkal ellentétben a csoporthoz tartozó országok kiadási arányai különbözőképpen alakulnak az 1990-es évek közepén (1995-ben 10,3 százalékpontos különbség is mutatkozik az egyes kiadási arányok között), ugyanakkor ez a különbség jelentősen finomodik napjainkra (2012-ben 5,6 százalékpont a legnagyobb különbség az egyes országok kiadási arányai között).

3. ábra: A déli ország-csoport államháztartási kiadásai a GDP százalékában

Az 1995-től 2005-ig terjedő időszakot – a növekvő kiadási arányokkal jellemezhető Portugáliát leszámítva – jelentős, öt százalékpontot is meghaladó kiadáscsökkenés jellemzi. A kontinentális országoknál tapasztalttól eltérően azonban a válságot megelőző években már fordulat mutatkozik, növekedésnek indul az államháztartási kiadások részaránya. 2009-ben az emelkedés dinamikája felgyorsul, és bár a következő két esztendőben az országok több-

ségében érzékelhető némi redukció, 2012-ben ismét növekedésnek indulnak az átlagos kiadási arányok.

A csoport országai közül érdemes kiemelniük Spanyolországot és Portugáliát. Az EU15-ök, valamint Magyarország átlagos kiadási arányaihoz képest 1995-ben meglehetősen alacsony kiadási arányokkal bíró két ország mára felzárkózott az EU27-ek, valamint Magyarország szintjére – függetlenül attól, hogy a jelen helyzet eléréséhez vezető dinamika nagyban különbözik a két ország esetében. A Spanyolországra jellemző kiadási arányok a 2000-es évek közepéig igen jelentős mértékben csökkentek, majd azóta – a 2011-es év minimális visszaesését leszámítva – folyamatosan nőnek. Ezzel szemben Portugália kiadási arányai – a 2005–2008 közötti időszak csökkenését leszámítva – egészen 2010-ig növekedtek, azóta azonban, többek között az igénybe vett külső pénzügyi mentőcsomag következményeként, jelentősen csökkentek. Összességében azonban az államháztartási kiadási arányok mindkét ország esetén a déli országcsoport átlagának közelében helyezkednek el.

Ha a déli országcsoportra jellemző átlagos államháztartási kiadási arányok tükrében kívánjuk megítélni a hazai kiadások arányát,¹¹ a következőket állapíthatjuk meg. 1995-ben a déli országcsoportba sorolt valamennyi ország kiadási aránya érdemben marad el a Magyarországra jellemző kiadási aránytól (az átlaghoz képest ez a különbség 8,3, a legalacsonyabb kiadási aránnyal jellemezhető Portugália esetén 13,9 százalék). Köszönhetően annak, hogy míg a válság kitörésének évéig a déli államokra jellemző átlagos kiadások aránya 1,1 százalékponttal csökkent, addig Magyarország ugyanebben az időszakban 6,6 százalékponttal tudta azt leszorítani, a hazánkra jellemző államháztartási kiadási arány megközelítette az Európa déli államaira jellemző átlagos mértéket. A válság során pedig a déli országcsoport átlagos államháztartási kiadási aránya 2012-re meg is haladta a hazai kiadások arányát.

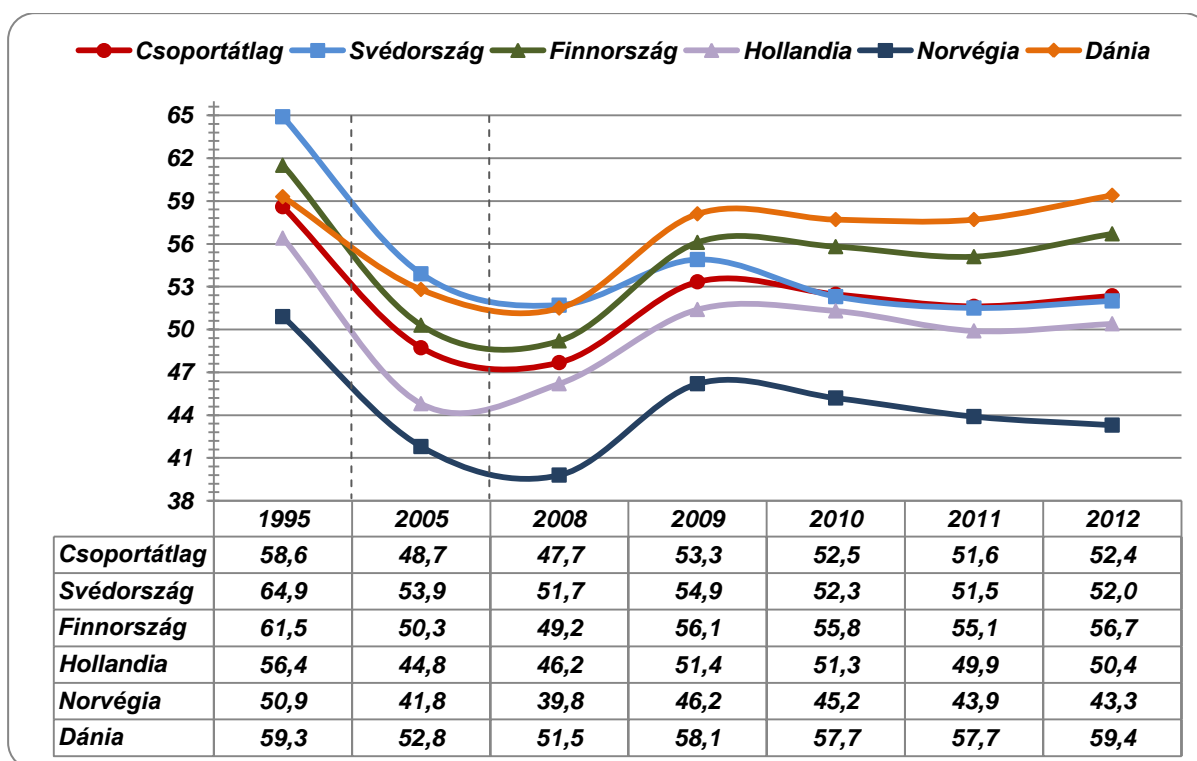
Skandináv országok

A skandináv országok között Dánia, Finnország, Hollandia, Norvégia és Svédország GDP-arányos államháztartási kiadásainak alakulását tekintjük át. A 4. ábrán látható, hogy a skandináv országok az átlagos államháztartási kiadási részarányuk tekintetében – még a kontinentális országokra jellemző kiadási arányokat is maguk mögött hagyva – kiemelkednek az európai országok közül, mivel alig találni az 50 százalékos „lélektani érték” alatti átlagos kiadási aránnyal jellemezhető évet a megvizsgáltak közül. Ha pedig eltekintենek az egy főre jutó GDP alapján még a skandináv országok közül is kitűnő „olajhatalom” Norvégia GDP-hez viszonyított kiadási arányainak figyelembe vételétől,¹² és kizárólag a skandináv uniós tagországok adatai alapján számítanánk az átlagos kiadási arányokat, az értékek értelemszerűen tovább növekednének.

A skandináv országokra általánosságban a magas államháztartási centralizáció, a robusztus újraelosztás jellemző. A jóléti állam nyújtotta kiterjedt szolgáltatások finanszírozásához szükséges átlagos kiadások aránya az 1990-es évek közepén világviszonylatban is kiemelkedő mértéket ölt, és megközelíti a GDP 60 százalékát. A világgazdasági válságot megelőző időszakra azonban – igazodva az európai országok államháztartási kiadási arányaiban bekövetkező csökkenés tendenciáihoz – a skandináv országok is érdemben képesek visszahozni államháztartási kiadásaik GDP-hez viszonyított arányát (az átlagos értékek szintjén ez 9,9 százalékpontos csökkenést jelent 2008-ra). A válság kirobbanását követő évben erőteljes növekedés mutatkozik az arányokban, egy év alatt 5,6 százalékponttal bővül az átlagos kiadások aránya. Az erőteljes növekedést az elkövetkező két évben szolid redukció, majd a 2012-es évben hasonlóan szolid emelkedés követi. Ennek következtében a 2012-es átlagos kiadási arányok alig maradnak el a 2009-es arányoktól, és 4,7 százalékponttal meghaladják a válság kirobbanása előtti átlagos mértéket.

¹¹ Az összehasonlításra a kulturális különbségek miatt minden egyes országcsoport esetén kizárólag a számszaki összehasonlítás szintjén teszünk kísérletet.

¹² Az egy főre jutó GDP áttekintéséhez a Wikipédia [List of countries by GDP \(PPP\) per capita](#) címszavának adatait használtuk.

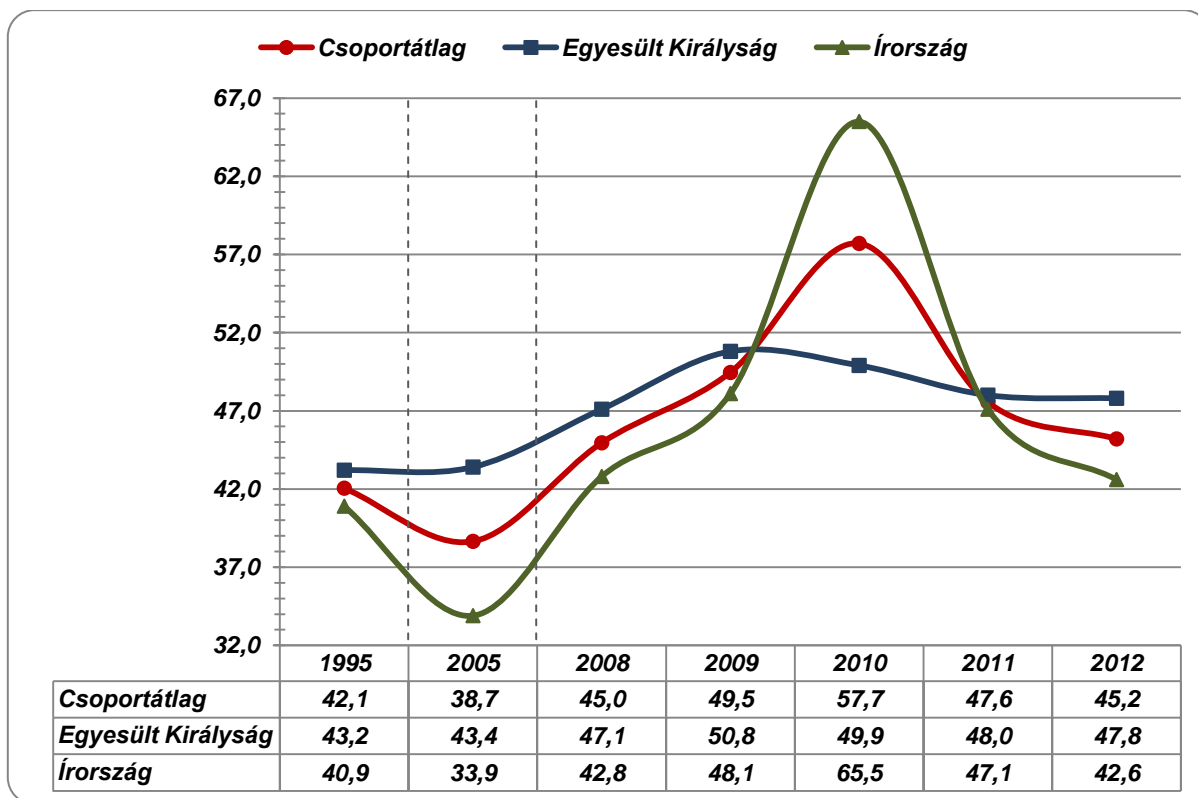
4. ábra: A skandináv országcsoport államháztartási kiadásai a GDP százalékában

Egy gondolat erejéig érdemes kiemelni Svédországot. A csoport emblemikus országa 1995-ben kimagasló, a GDP 65 százalékát közelítő államháztartási kiadási aránnyal rendelkezett, s ez a skandináv országok átlagos arányánál is 6,3 százalékponttal magasabb. 2008-ra azonban jelentősen képesek voltak lezorítani a kiadási arányokat, aminek köszönhetően felülről közelítik azt az alig több mint 5 százalékos intervallumot (a 46,2–51,7 százalék közötti GDP-arányos államháztartási kiadások intervallumát), amelybe a skandináv országok kiadásai – Norvégiát leszámítva – ekkoriban tartoznak. És bár Svédország esetében is nő az államháztartási kiadások aránya a 2009-es – valamint némileg a 2012-es – évben is, a közben megvalósult csökkenéssel a jóléti államok „zászlóshajójának” kiadási aránya 2012-re megegyezik a kontinentális országok átlagával.

Az 1990-es évek közepén a hazai államháztartási kiadások aránya elmarad a vizsgált skandináv országok átlagos kiadási arányaitól. 2008-ra azonban – az ott bekövetkezett, nagyobb dinamikájú csökkenés következtében – a magyarországi arány már meghaladja a skandináv átlagot. A válság során lezajlott erőteljes skandináv növekedés, valamint a hazai arányok kismértékű csökkenése nyomán 2012-re ismét megfordult a trend: a hazai államháztartási kiadások GDP-hez viszonyított részaránya 3,7 százalékponttal elmarad a skandináv átlagtól.

Angolszász országok

Az angolszász országok közül az Egyesült Királyság, valamint Írország államháztartási kiadási arányát tekintjük át az alábbiakban, amihez az 5. ábra nyújt segítséget. 1995-ben a két ország GDP-arányos kiadásai kis különbséget mutattak. Annak köszönhetően azonban, hogy míg 2005-ben az Egyesült Királyság kiadásai gyakorlatilag változatlanok voltak, Írországot pedig a kiadási arányok nagymértékű csökkenése jellemezte, tíz százalékpontot közelítő különbség alakult ki a két ország között. A kiadási arányokban Írországból bekövetkező fordulat következtében a 2008-as évben már „csak” 4,3 százalékpont a különbség, ami aztán 2009-re minimálissá olvad.

5. ábra: Az angolszász országcsoport államháztartási kiadásai a GDP százalékában

A világgazdasági válság eltérő mértékű hatást gyakorolt a vizsgálatba bevont két országra. Míg az Egyesült Királyságban a kiadási arányok „mindössze” 3,5 százalékponttal emelkedtek meg, addig Írország esetében „sokkszerű” volt a növekedés. A válság radikális következményeinek elkerülése érdekében megvalósított állami mentőcsomagok, valamint a visszaszoruló GDP együttesen radikális aránynövekedést eredményezett 2010-ben. A helyzet azóta – legalábbis e mutatószám tekintetében – normalizálódott, 2012-re ismét a válság előtti államháztartási kiadási arányok alakultak ki. Mint láttuk, az Egyesült Királyságban a válság kevésbé végletes arányváltozást váltott ki. Ugyanakkor érdemes felhívni a figyelmet arra, hogy az Egyesült Királyság kiadási aránya 2009-ben meghaladta a GDP 50 százalékát, 2012-re visszatért a 2008-as szintre, a kiadási mértékek azonban – Írország esetében különösen – a 2000-es évek közepén érzékelt arányoknál továbbra is magasabbak.

A két angolszász ország és Magyarország átlagos kiadási arányainak összehasonlítása során azt látjuk, hogy az 1990-es, valamint a 2000-es évek elején tíz százalékpontot meghaladó mértékű különbség volt érzékelhető, ami azonban 2008-ra 4,2, 2012-re 3,5 százalékpontra zsugorodott – kisebb részben a hazai kiadási arány csökkenésének, nagyobb részben az angolszász országokra jellemző átlagos kiadási arány növekedésének köszönhetően.

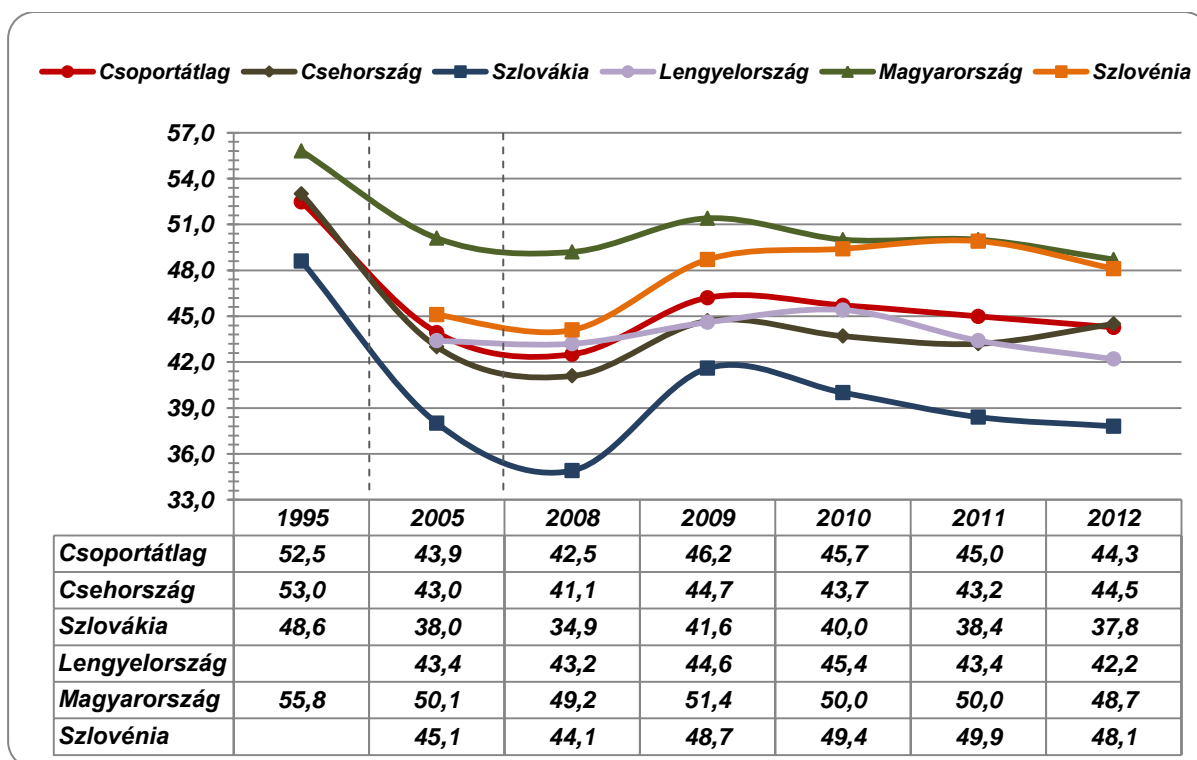
Posztszocialista országok

A Magyarországra jellemző GDP-arányos államháztartási kiadások válság következtében bekövetkező alakulásának értékelése a posztszocialista országokkal történő összehasonlítás során válik teljessé. A fentebb bemutatott országcsoportokkal való összehasonlítás információértékkel bír számunkra, azonban minden esetben a gazdasági, demográfiai és kulturális különbségek figyelembevételével értelmezendő. Ezért és az összehasonlítás teljesebbé tétele végett a hazai kiadási arányokat a velünk földrajzi közelségben lévő, a rendszerváltást megelőző évtizedekben hasonló történelmi meghatározottságú, az azóta eltelt években hasonló fejlődési pályával és többé-kevésbé hasonló gazdasági erővel jellemezhető országok kiadási arányaival is össze kívánjuk hasonlítani.

Ennek érdekében további kilenc országot emelünk be a vizsgálatba, mégpedig oly módon, hogy külön kezeljük a visegrádi országok és Szlovénia, valamint a balti államok, Románia és Bulgária összehasonlítását. A szétválasztás indoka a két csoportba sorolt országok GDP-arányos államháztartási kiadásaira jellemző tendenciák csoporton belüli hasonlósága, valamint csoportok közötti különbözősége.

Visegrádi országok és Szlovénia

A 6. ábra a visegrádi országok, valamint Szlovénia GDP-arányos államháztartási kiadásainak alakulását mutatja. Az egyes országokra jellemző kiadási arányok tendenciái a válság kitörésének pillanatáig meglehetősen hasonlóságot mutatnak. Az 1990-es évek közepéhez képest – az európai általános mintázathoz igazodva – a 2000-es évek végéig jelentős csökkenés következik be az államháztartási kiadások arányában. Az átlagos kiadási arányok szintjén a csökkenés 2008-ig figyelemre méltó tíz százalékpontot tesz ki. Ez a változás alapvetően mindenhol a GDP bővülésének – bizonyos országokban azonban érdemi kiadás-csökkenő intézkedéseknek is – köszönhető. Jól látható, hogy a gazdasági válság bekövetkeztéig Magyarország a kiadási arányok tekintetében kiemelkedik a visegrádi országokból és Szlovéniából képzett csoport tagjai közül. Bár – mint azt már a fentiekben is láttuk – hazánkra is jellemző a kiadási arányok ezen időszak alatti csökkenése, az 1990-es évek közepén fennálló, a csoportátlagtól mutatkozó 3,3 százalékpontos eltérés¹³ 2008-ra 6,7 százalékpont-ra növekszik. Az átlagtól történő eltávolodás oka, hogy mind a 2000-es évek közepéig, mind azt követően a válság kirobbanásáig a hazai kiadási arányokban bekövetkező visszaesésnél nagyobb mértékben csökkentek a csoportba tartozó országok hasonló arányai.

6. ábra: A visegrádi országcsoport, valamint Szlovénia államháztartási kiadásai a GDP százalékában

A válságig terjedő időszak áttekintése során kiemelendő Szlovákia gyakorlata. Az ország a kezdeti 48,6 százalékos GDP-arányos államháztartási kiadási arányát 2005-re 38 száza-

¹³ Attól a csoportátlagtól, amelyet az adatok hiányában még nem befolyásol Lengyelországnak és Szlovéniának a hazainál minden bizonnyal kisebb kiadási aránya.

lékra, 2008-ra pedig 34,9 százalékra volt képes csökkenteni,¹⁴ ezzel 7,6 százalékponttal eltávolodott a csoportra jellemző átlagos kiadási aránytól.

2009-ben valamennyi vizsgált ország kiadási aránya növekedett, a legnagyobb mértékben Szlovákiáé (6,7 százalékpont) és Szlovéniáé (4,6 százalékpont). Míg azonban az emelkedéssel Szlovénia megközelíti a hazánkra jellemző kiadási arányokat, Szlovákia továbbra is a legalacsonyabb kiadási aránnyal jellemezhető. E két országhoz képest kisebb mértékű növekedés jellemzi Csehországot (3,6 százalékpont), Magyarországot (2,2 százalékpont), valamint Lengyelországot (1,4 százalékpont). A 2010-es évtől kezdve valamennyi e csoportba tartozó ország kiadási aránya csökken, a csökkenés dinamikája alapján azonban érdemi különbségek azonosíthatóak. Míg Csehország és Szlovénia tizedszázalékokban mérhető aránycsökkenést képes felmutatni, addig Magyarországra és Lengyelországra 2, Szlovákiára 3 százalékpontot meghaladó csökkenés jellemző.

Annak köszönhetően, hogy a válság előtti mértékekhez képest növekszik az államháztartási kiadások átlagos aránya, valamint annak, hogy hazánk ezen időszak alatt csökkenteni tudta kiadási arányait, Magyarország 2012-re közelebb kerül a vizsgált országok átlagához (az átlagos kiadásokhoz viszonyított deficitje a már említett 6,7 százalékponttól 4,4 százalékponttal csökken). A visegrádi országokhoz képest fennálló különbség azonban még mindig figyelemre méltó.

A balti államok és a 2007-ben csatlakozók

A GDP-arányos államháztartási kiadások alakulása alapján a balti államokat – Litvániát, Észtországot és Lettországot –, valamint a 2007-ben az Európai Unióhoz csatlakozó Romániát és Bulgáriát tekintettük egy további csoportnak a poszt-szocialista országok közül. Esetükben az államháztartási kiadási arány alakulását a 7. ábra szemlélteti.

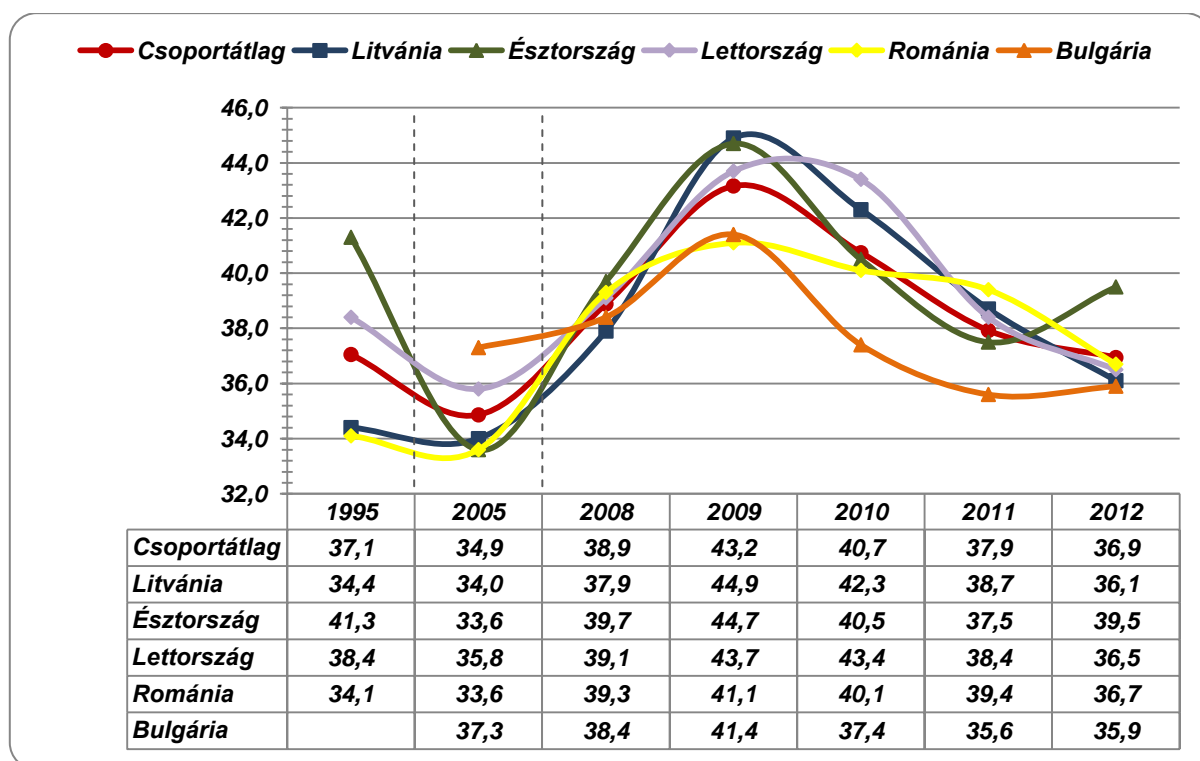
A vizsgált csoport országaira az európai léptékekben meglehetősen alacsony GDP-arányos államháztartási kiadási arányok jellemzők. A világgazdasági válság hatására e csoport esetén is aktivitás mutatkozik az arányok alakulásában, az átlagos kiadási arányról általánosságban azonban elmondható, hogy a GDP 40 százaléka körül alakul. Bármely korábban vizsgált országcsoport esetén ennél magasabb kiadási arányokkal találkozunk.

1995-ben az Észtországra jellemző, a csoporton belül némileg kiugró kiadási arány következtében még jobban szóródó értékek 2005-ben egy szűk intervallumba tömörülnek (33,6 és 37,6 százalék között található valamennyi ország kiadási aránya). Az 1995. és a 2005. évi adatok összehasonlításakor itt is tetten érhető az arányokban megmutató visszaesés, a válság kirobbanásáig tartó időszakot azonban már növekedés jellemzi. E tekintetben a csoport kiadási arányainak alakulása a déli, valamint az angolszász államokéra hasonlít.

2009-ben ugrásszerű változás következik be: az átlagos kiadási arány egy év alatt 4,3 százalékponttal növekszik. A növekedéssel együtt azonban az államháztartási kiadások még mindig nem érik el az egyes országok által előállított GDP 45 százalékát, Románia és Bulgária esetében pedig még mindig közelebb állnak a 40 százalékos értékhez. Emlékeztetőül: ebben az évben – a Szlovéniával kiegészült visegrádi országcsoportot leszámítva – az arány minden más csoport esetén 50 százalék közelében, esetenként felette alakul.

A 2010-es és 2011-es évet az államháztartási kiadási arányokban megmutató jelentős visszaesés jellemzi. E visszaesés eredményeképpen Litvánia kivételével minden országról – és az átlagos kiadási arányról egyaránt – elmondható, hogy 2011-re a kiadási arányok alacsonyabbak, mint a válság előtt. Egyes országok esetében a 2012-es évben tapasztalható növekedés, az átlagos államháztartási kiadási arány esetében azonban tovább tart a visszaesés.

¹⁴ Csak emlékeztetőül: a Magyarországra jellemző kiadási arány 2012-ben 48,7 százalék, azaz az államháztartási kiadási arányok tekintetében hazánk most tart ott, ahonnan Szlovákia két évtizeddel ezelőtt elindult. A kisebb kiadási arány önmagában nyilván nem eredményez hatékonyabb és eredményesebb államot, ezt azonban jelen elemzés az alkalmazott módszertannal sem nem tudja, sem nem kívánja megítélni.

7. ábra: A balti országok és a 2007-ben csatlakozók államháztartási kiadásai a GDP százalékában

Mint láttuk, a visegrádi országcsoportban Magyarország államháztartási kiadásainak GDP-hez viszonyított aránya kiugróan magas. Mivel pedig a balti országokra, Romániára, valamint Bulgáriára jellemző átlagos kiadási arányok elmaradnak a visegrádi országokra és Szlovéniára jellemzőektől (2012-ben az átlagos államháztartási kiadások aránya esetükben 7,4 százalékponttal kevesebb), ez a hazai kiadásoknak a balti és a 2007-ben csatlakozók átlagától történő eltérést még hangsúlyosabbá teszi. A 2012-ben hazánkra jellemző 48,7 százalékos GDP-arányos kiadási mérték 11,8 százalékponttal múlja felül az e csoportra jellemző átlagot, és az egyes országokra jellemző értékek közelsége miatt egyaránt ennyivel haladja meg mind a balti államok, mind Románia és Bulgária kiadási arányait.

Konklúzió

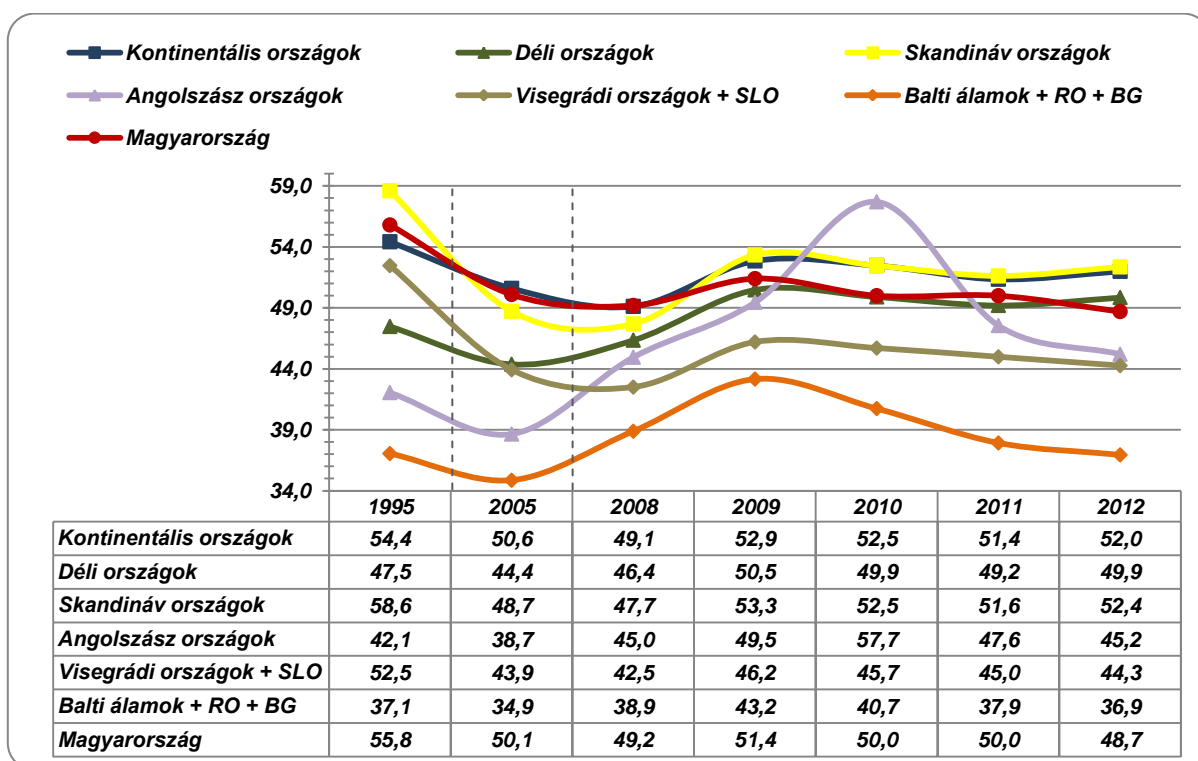
Az elemzés záró gondolatoként összefoglaljuk az egyes országcsoportok esetén külön-külön elmondottakat, ezáltal pedig választ kívánunk adni a bevezetőben feltett kérdésekre. Az összefoglalásban az egyes országcsoportok átlagos államháztartási kiadási arányait áttekintő 8. ábra nyújt segítséget

A 2000-es évek közepétől a világgazdasági válságot megelőző 2008-as évig a vizsgált országcsoportok átlagos államháztartási kiadásainak GDP-hez viszonyított aránya különbözőképpen alakul. Az 1990-es években és a 2000-es évek első felében az átlagos értékek szintjén valamennyi országcsoportra jellemző kiadási arány-csökkenés egyes országcsoportok (a kontinentális, a skandináv és a visegrádi országok) esetében tovább folytatódik, egyes országcsoportoknál azonban növekedésnek indul (ez jellemző a déli, az angolszász, a balti államokra, Romániára és Bulgáriára, valamint az EU27-ek átlagára).

A világgazdasági válság a kitörését követő két évben a visszaeső GDP és a kiadások növekedésének együttes hatásaként valamennyi országcsoport esetében az átlagos államháztartási kiadások arányának növekedését eredményezi. Az arányokban bekövetkező változások tekintetében azonban érdemi különbségek mutatkoznak az egyes országcsoportok között. Ebben az időszakban a Romániával és Bulgáriával kiegészült balti államokat 2 százalékpontot közelítő, a kontinentális, a déli és a visegrádi országcsoportot 3 százalékpontot

meghaladó, a skandináv országokat 5 százalékpontot közelítő átlagos kiadási arány-növekedés jellemzi.¹⁵

A válság kirobbanását követő időszakban mutatkozó kiadási arány-növekedés „tartóssága” is különbözőképpen alakul. A skandináv országcsoportnál 4,7, a délinél 3,5, a kontinentális országcsoportnál 2,9, míg a visegrádi országok és Szlovénia esetében 1,8 százalékponttal haladják meg a 2012. évi átlagos kiadási arányok a 2008-as évben érzékelteket. Ezzel szemben az angolszász országok átlagos kiadási arányai gyakorlatilag stagnálnak (0,2 százalékpont a változás), míg a balti államokból, Romániából és Bulgáriából álló csoport 2,0 százalékponttal csökkenteni is képes a válság során az államháztartási kiadások arányát.

8. ábra: Az egyes országcsoportok átlagos államháztartási kiadásai a GDP százalékában

Magyarország 2008. évi államháztartási kiadásainak GDP-hez viszonyított aránya nagyságrendileg a széles körű jólétszolgáltatás-portfóliót biztosító Ausztria, Belgium és Finnország hasonló arányaival egyezik meg. Az elemzésben vizsgált huszonnégy európai ország közül négy – Franciaország, Svédország, Dánia és Görögország – kiadási arányai nagyobbak, mint hazánkéi: átlaguk 2,9 százalékponttal haladja meg a magyarországi kiadási arányt.

A világgazdasági válság során mindegyik országcsoportban növekedtek a kiadási arányok. A magyarországiak 0,5 százalékponttal csökkentek 2012-re, ennek köszönhetően hazánk felzárkózik az EU 27-ek átlagához. A GDP 48,7 százalékát kitevő államháztartási kiadási arány 3,7 százalékponttal kedvezőbb a skandináv országok, 3,3 százalékponttal a kontinentális országok, és 1,2 százalékponttal a déli országok átlagánál. Elmarad azonban az angolszász országok (3,5 százalékponttal), a visegrádi országok és Szlovénia (4,4 százalékponttal), valamint a balti államok, Románia és Bulgária (11,8 százalékponttal) átlagától. A „felzárkózás” üdvözlendő (még akkor is ha ez – mint láttuk – nagymértékben a vizsgált országok kiadási arányainak válság indukálta meglódulásából fakad), a hozzánk hasonló gazdasági erejű országokkal való összehasonlítás azonban továbbra is azt a már 1993-ban ki-

¹⁵ Az angolszász országokra jellemző 12,7 százalékos átlagos kiadási növekedési arány Írország 2010-es kiugróan magas értéke miatt alakul ki. Az átlagból eredeztethető bármilyen következtetést – az országcsoport alacsony elemszáma és az egy évre jellemző, kiugróan magas érték miatt – csak komoly fenntartásokkal lehetne megfogalmazni.

mondott felismerést erősíti meg, hogy Magyarország még mindig a koraszülött jóléti államok sorába tartozik.¹⁶

¹⁶ Kornai János: A posztoszocialista átmenet és az állam: gondolatok fiskális problémákról. In Kornai János: *Útkeresés*. Budapest, 1993, Századvég, 113–143. o.